

LUND UNIVERSITY

Review of Linda Qviström, "Rum utan utsikt. Fönster och ljus i medeltida byggnader" (2019)

Wienberg, Jes

Published in:

Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

2020

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2020). Review of Linda Qviström, "Rum utan utsikt. Fönster och ljus i medeltida byggnader" (2019). *Kuml: Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*, 360-361.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Linda Qviström: *Rum utan utsikt. Fönster och ljus i medeltida byggnader.* Stockholm Studies in Archaeology 77. Stockholms universitet. Stockholm 2019. 449 sider. ISBN 978-91-7797-868-1. Pris: 150 SEK.

Den mørke middelalder! Men hvordan håndterede mennesker i middelalderen mørket? Fortrængte de mørket med åben ild, lamper og vinduer? Hvor forekom i så fald vinduer, og hvilken funktion havde de? Hvilke muligheder havde man for udsigt og indblik? Og hvordan oplevede man lys og mørke?

Forskningsfeltet omkring lys og mørke er i stærk ekspansion. I boghylden henter jeg middelalderarkæologen Niels-Knud Liebgotts lille og populære håndbog *Lys – lamper, stager og kroner fra middelalder og renaissance* (1973). På den anden side ser jeg den teoritunge og næppe så populære *The Oxford Handbook of Light in Archaeology* (2017). Hvilken den interesserede vælger er vist en smagssag, men der findes nu et alternativ.

Den svenske arkæolog Linda Qviströms doktorafhandling *Rum utan utsikt* er på flere måder et vægtigt bidrag til debatten om lys og mørke. Afhandlingen forener en meget omfattende redegørelse for kildematerialet med mere almene kulturhistoriske idéer. Afhandlingen er forfattet i faget arkæologi, men er samtidig et eksempel på historisk arkæologi, hvor der arbejdes bredt med skriftlige kilder, billeder, stående bygninger, arkæologiske spor og genstande. For øvrigt skulle udgangspunktet for forfatterens undersøgelse have været oplevelsen af de blyindfattede vinduer i den rekonstruerede Borgmestergård i Den gamle By i Aarhus.

Afhandlingen, der foreligger både som trykt bog og digitalt, indledes med et forord og en indholdsfortegnelse. Siden følger seks hovedkapitler: Kapitel 1 er en indledning, der præsenterer emnet, tidligere forskning, hensigter og spørgsmål samt

metodiske overvejelser. Kapitel 2 handler bredt om vinduer i træ- og stenbygninger med en særlig interesse for fremkomsten af glasvinduer. Kapitel 3 handler alment om belysning med forskellige midler eller redskaber for at skabe lys inden- og udendørs. Kapitel 4 er et specialstudium af kildematerialet fra Uppland opdelt på bygninger på landet, adelens murede bygninger, byerne Sigtuna, Stockholm og Uppsala samt kirkernes vinduer. Kapitel 5 er et lignende studium fra Gotland med bygninger på landet i både træ og sten, byen Visby, trækirkernes åbninger, stenkirkernes vinduer, glasmalerier og vinduesglas samt redskaber. Kapitel 6 er dels en sammenfattende diskussion af afhandlingens resultater, dels et bredt udblik, hvor resultaterne anvendes i en debat om boligen, åbne og lukkede rum, natten og mørkets farer, det dunkles hverdag og materialitet samt yderverden. Afhandlingen afsluttes med et engelsk summary, en fortegnelse over de 130 illustrationer, en oversigt over anvendte forkortelser, referencer med arkiver, samlinger, databaser, trykte kilder og litteratur samt mundtlige kilder. Til sidst kommer fire bilag – en tabel 1 med fund af vinduesglas og belysningsredskaber fra landet i Uppland; tabel 2 med middelalderlige glasvinduer og glasmalerier i Uppland; tabel 3 med fund af profant vinduesglas på landet på Gotland; tabel 4 vinduesglas og glasmalerier fra kirker på landet på Gotland.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at afhandlingen stundom og af flere årsager var anstrengende læsning. For det første er afhandlingen trykt i A4-format, hvor teksten er sat i en enkelt og lidt for bred spalte, som frister til brug af en lineal for at blikket ikke skal flakse. Dernæst, med tanke på det konkrete indhold, hvor mange redskaber og bygninger beskrives, kunne endnu flere og gerne større illustrationer ønskes. Endelig, især i kapitel 2-3, præsenteres eksempel efter eksempel fra forskellige perioder, lande og verdensdele

i en sådan mængde, at det er vanskeligt at fastholde en rød tråd. Men den interesserede læser, som holder ud, bliver rigt belønnet, når det kommer til den systematiske gennemgang fra Uppland og Gotland og videre til de idérige udblik i slutningen.

Alle iagttagelser og resultater i afhandlingen kan og skal ikke refereres, men kun et mindre og forhåbentlig interessevækkende udvalg: Hovedtesen, at oplyste og åbne rum ikke nødvendigvis var noget, der tilstræbtes i middelalderen, er tankevækkende. I den ældre middelalder blev lyset anvendt bevidst som "spotlights" for at rette opmærksomheden mod det vigtigste i et dunkelt kirkerum – døbefonten og altrene – og anvendt af en elite for at markere sin status. Afhandlingens kortlægning af udviklingen fra enkelte vinduer med glas (ikke bygninger med glasvinduer) i elitære anlæg og kirker i 1200-årene (i Danmark allerede fra 1100-årene) frem til bøndernes huse i 17-1800-årene er både oplysende og konkret.

Middelalderens vinduer kategoriseres i tre typer: Mindre lysglugger, større åbninger for sæsonbrug og egentlige glasvinduer. Det fastslås, at der ikke kan påvises en korrelation mellem få eller små glugger og vinduer og så forekomsten af lysredskaber som kompensation for mørket. Nej tværtimod, udviklingen mod større vinduer ledsages af flere lysredskaber. Det kan også noteres, at der ikke var nogen indlysende sammenhæng mellem forekomsten af skorsten, vægvinduer og indre tag, som det er blevet hævdet. Heller ikke er der nogen klar sammenhæng mellem røgfrie rum og så opdelingen af huset i flere rum. Endelig antydes, hvordan øget lys og røgfrie rum gradvist muliggjorde nye interiører, hvor lyset kunne samspille med eksempelvis lysestage af messing.

Den grundige gennemgang af genstande forbundet med lys i kapitel 2–3 vil blive nyttig fremover, når arkæologer eller kulturhistorikere skal identificere mærkelige

sager i felten eller i museets magasin. Og præsentation af Uppland og Gotland i kapitel 4–5 har, synes jeg, en egen værdi som velskrevne introduktioner til, hvad man i dag ved om middelalderens bebyggelse fra stående bygninger, arkæologiske udgravninger og fund; en glimrende "Stand der Forschung".

Afhandlingen favner meget bredt trods sit fokus på landskaberne Uppland og Gotland. Vi læser om alt fra Ertebøllekulturens tranlamper, lys i Tutankhamuns grav og en lysestage fra Rosenholm til den første brug af elektrisk lys i Sverige i et savværk i Dalarna i 1876 og datidens gadespejl, hvor man kunne følge bylivet uden selv at blive set. Her er alt fra romernes brug af glasvinduer, den enlige glug i vikingetidens Hedebyhus og renæssancens grønfarvede glasvinduer i Borgmestergården i Den gamle By til den svenske vinduesskat i 1743 og bønders brug af ildsteder og tagvinduer langt ind i 1700-årene. Her kunne den empiriske redegørelse være blevet opstrammet en smule.

Ifølge afhandlingens egen undertitel skulle emnet være middelalderens bygninger, men reelt er tidsperspektivet længere. Helt centralt i ræsonnementet er således udviklingen mod større vinduer og mere glas, en udvikling som strækker sig fra 1200-årene til 1700-årene. En mere korrekt undertitel ville således være: "Fönster och ljus i medeltida och tidig moderna byggnader".

Men uanset ros og ris så findes *Rum utan utsikt* nu som et grundlæggende værk for alle, der interesserer sig for spørgsmål om lys og mørke i middelalderen og den tidlige moderne tid. Med vinduet som perspektiv åbner sig nye muligheder for viden om fortiden.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet